

REKONSTRUKCJA MIASTA. CO TO OZNACZA?¹

RECONSTRUCTION OF CITY. WHAT DOES IT MEAN?

Helena Freino

dr inż. arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Budownictwa i Architektury
Zakład Urbanistyki, Planowania Regionalnego i Zarządzania

STRESZCZENIE

Dzisiaj powszechnie mówi się o kryzysie miast. Mimo, iż odgrywają ogromną rolę kulturotwórczą i są siłą napędową innowacji oraz rozwoju podlegają negatywnym procesom demograficznym, przestrzennym i środowiskowym. W niniejszym artykule podjęto próbę zdefiniowania zasadniczych problemów rzutujących na przywrócenie ich funkcjonowania w duchu tradycji miasta europejskiego.

Słowa kluczowe: Rekonstrukcja miasta.

ABSTRACT

It is said generally today about crisis of cities. In spite of, that they play huge role as culture centers and are a driving force of innovation, they are touched by negative demographic, spatial and environmental processes development. It has been taken the attempt in the hereby article to define fundamental problems, projecting on the come back of cities functioning, following the spirit of the European city tradition.

Key words: Reconstruction of city.

¹ Tytuł, jak również niektóre wątki niniejszego artykułu pochodzą z autorskiej prezentacji podczas wydarzenia WESTIVAL-Sztuka Architektury 2010 - "Rekonstrukcja miasta", cyklicznej imprezy organizowanej od 2007 r. przez Szczeciński Oddział Stowarzyszenia Architektów Polskich.

WSTĘP

Termin "rekonstrukcja miasta" można rozpatrywać w wielu płaszczyznach. Zanim jednakże podejmie się próbę jakiegokolwiek jego interpretacji, należy zastanowić się, czym jest dzisiaj dla nas miasto i co tak naprawdę chcielibyśmy rekonstruować?

W aspekcie przestrzennym współczesne miasto w niczym nie przypomina swego historycznego pierwowzoru, a dekoncentracja procesów urbanizacyjnych doprowadziła do wykształcenia się najbardziej ekstremalnej formy jaką jest region zurbanizowany. Wiele innych zjawisk, częściowo będących wynikiem przemian cywilizacyjnych zaważyło na rozpadzie, nie tylko struktury przestrzennej miast ale spowodowało, iż ich podstawy kulturowe częściowo legły w gruzach.

Prof. Mieczysław Kochanowski w swoim referacie wygłoszonym w Gdańsku 2003 r. podczas Pierwszego Kongresu Urbanistyki Polskiej² tak zdefiniował europejskie miasto:

(...) Miasto jest organiczną częścią kultury europejskiej. Jest jej tworem, kreatorem i podłożem jej egzystencji. Miasto europejskie, fenomen tej kultury, jest także jej mitem – obrazem miasta idealnego. Takie miasto w postaci kompletnej nie istnieje w świecie realnym, choć istnieją w nim realnie różne elementy owego mitu, stanowiące o różnorodności miast europejskich. Mit miasta europejskiego jest zatem tworem naszych wyobrażeń, pragnień i naszej selektywnej pamięci historycznej. Ten mit jest jednakże czymś więcej niż barwną wizją. To także system wartości uznawanych przez nas za fundamentalne, to wzorzec, którego nie można skopiować, ale który jawi się nam – świadomie lub podświadomie – jako cel nieosiągalny wprawdzie, ale wart tego aby doń zmierzać.

W dalszej części swojej wypowiedzi prof. Mieczysław Kochanowski stwierdził także: (...) Istotą mitu europejskiego miasta nie są jakiegokolwiek rodzaje struktur przestrzennych, form architektonicznych ani wyposażenia; jest nim harmonia między przestrzenią a społecznością miejską. (...)

Teza, iż harmonia między przestrzenią a społecznością miejską odgrywa kluczową rolę w ewaluacji miasta jako bardziej lub mniej zbliżonego do idealnego obrazu wydaje się być bardzo przekonująca. Rodzi ona natychmiast pytanie, czy harmonia ta istnieje nadal? Zanim padnie odpowiedź należałoby eksplorować czynniki, które miały wpływ na jej powszechną obecność w minionych okresach historycznych, a tym samym na przybliżenie kwestii fenomenu miasta europejskiego, niezależnie od uznania go za byt mityczny.

NA CZYM POLEGA FENOMEN MIASTA EUROPEJSKIEGO?

Historyczne miasta europejskie to ogromna różnorodność i wręcz niepowtarzalność typów fizjonomicznych, jednakże, można zidentyfikować pewne charakteryzujące je wspólne cechy i klimat kulturowy, przedstawione pokrótce poniżej:

- adaptacja warunków geograficznych i harmonijne wpisanie się w krajobraz przyrodniczy - natura nie tworzy scenarii powtarzalnych i każde miasto wpasowane jest w inny układ środowiskowy;
- holizm struktury przestrzennej - niezależnie od postępującej heterogeniczności układów przestrzennych i form architektury miasta stanowiły „całość” jako podmiot o określonej tożsamości, jak również łatwą do zidentyfikowania „odmienną całość” stanowiły ich elementy składowe;

² Kongresy Urbanistyki Polskiej organizowane są od 2003 r. przez Towarzystwo Urbanistów Polskich, przy współpracy różnych partnerów cyklicznie, co trzy lata. Każdy Kongres realizuje inne motto przewodnie: Gdańsk 2003 - "Miasto-wspólne dobro, zbiorowy obowiązek", Wrocław 2006-"Urbanistyka w działaniu. Teoria i praktyka", Poznań 2009-"Nowa urbanistyka-nowa jakość życia", Lublin 2012 - "Odpowiedzialni za miasto" (http://www.tup.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=221&Itemid=403&lang=pl).

- absorpcja dokonań postępu cywilizacyjnego i różnorodnych kultur przy zachowaniu cech lokalnych - odmienne style budowania (często związane z podbojami) były przyswajane w sposób niekonfliktowy i nigdy nie zatarty rodzimego charakteru architektury, niezależnie od szerokości geograficznej;
- miasto było rozpoznawalnym, pozbawionym uniformizmu, upodmiotowionym miejscem (w widokach sylwetowych i jako strukturalna całość), a także oferowało sekwencję indywidualnych miejsc o niepowtarzalnej atmosferze, którą dzisiaj określamy mianem *genius loci*.

Ponadto, jako forma organizacyjno-prawna życia miasto było wspólnotą, zapewniało mieszkanie, pracę, wypoczynek, dawało poczucie bezpieczeństwa, zaspokajało różnorodne potrzeby, w tym kultury wysokiej.

Niestety, większości z wymienionych wyżej cech współczesne miasta nie prezentują, jak również trudno doszukać się w nich harmonii między przestrzenią, a społecznością miejską. Co więcej, od kilkudziesięciu lat miasta borykają się z problemami, których waga i skala spowodowały, iż dzisiaj mówimy o kryzysie miast.

JAKIE ZJAWISKA SPOWODOWAŁY KRYZYS WSPÓŁCZESNYCH MIAST?

Kryzys, który dotyka współczesne miasta nie jest pierwszym w historii, aczkolwiek z uwagi na odmienne uwarunkowania cywilizacyjne inne są jego przyczyny i skutki. Retrospektywnie patrząc, należy zacząć od rewolucji przemysłowej w drugiej poł. XIX w. i jej wpływie na kondycję miast. Panowało ogromne przeludnienie i brak infrastruktury, co łącznie doprowadziło do bardzo niehygienicznych i złych warunków życia. Narodziny modernizmu i przyjęcie w 1933 r. na Międzynarodowym Kongresie Architektury Nowoczesnej CIAM manifestu - Karty Ateńskiej miało być panaceum na tamtejsze bolączki i problemy. Modernistyczne miasto funkcjonalne z odpowiednio rozlokowanymi głównymi funkcjami (mieszkanie, praca, wypoczynek, komunikacja) miało oferować słońce, zieleni i przestrzeń. Jednakże, wdrażane w praktyce maksymy modernizmu, a także inne pryncypia będące odpowiedzią na pewne potrzeby (np. deficyt mieszkań) paradoksalnie przyczyniły się do destrukcji miast, generując następujące, przedstawione niżej w ogólnym zarysie zjawiska i skutki: segregacja funkcji i lokalizacja zunifikowanych zespołów w technologii uprzemysłowionej – zanik tradycyjnej roli miasta jako miejsca oferującego mieszkanie, pracę, różnorodne usługi i rekreację ze względu na monofunkcyjność dużych obszarów i jedynie sypialniane traktowanie zespołów mieszkaniowych; rozwój systemów transportowych dla pojazdów samochodowych - fragmentacja i izolacja poszczególnych części tkanki miejskiej, zanik przestrzeni publicznych jako miejsc spotkań i komunikacji między ludźmi (ulice stały się wielopasmowymi ciągami komunikacyjnymi wypełnionymi samochodami) i życia miejskiego, a w efekcie „miejskości” – fenomenu demokracji europejskiej. Wraz z końcem epoki miast przemysłowych (mniej więcej od lat 70-ych XX w.) pojawiły się nowe, negatywne zjawiska, które nie tylko zachwiały kondycją miast lecz pozbawiły ich tradycyjnego programu i wyznaczników lokalizacyjnych:

- sub-urbanizacja (*sub-urban sprawl*) jako reakcja na pogarszające się warunki życia w mieście, głównie z uwagi na nadmierny ruch samochodowy i zły stan techniczny historycznych budynków;
- lokalizacja wielkich centrów handlowych na obrzeżach miast i upadek historycznych centrów;
- problemy komunikacyjne związane z dominacją ruchu samochodowego, w tym z dojazdami do pracy i usług mieszkańców strefy podmiejskiej;
- problemy społeczne związane z marginalizacją niektórych grup przy postępującej izolacji bogacącej się części społeczeństwa (gettowanie miast) oraz patologie i brak poczucia bezpieczeństwa;
- globalizacja i jej skutki - problemy ekonomiczne, uniformizacja i „nijaczenie” przestrzeni miejskiej; zawłaszczanie przestrzeni publicznej przez deweloperów, w tym kur-

czenie się zasobów zieleni i przestrzeni otwartych; zachwianie równowagi demograficznej – niski przyrost naturalny, migracje i starzejące się społeczeństwo.

Ponadto, nowe techniki informatyczne spowodowały przełom w myśleniu nt. modelu życia w mieście i sposobu pracy. Uznano, że korzystając z technologii IT przedstawiciele wielu zawodów będą mogli realizować swoje zadania nie wychodząc z domu. Zakładano, że przyszłym i najważniejszym modelem życia będzie mieszkanie na peryferiach, wśród zieleni, z dala od zgiełku, hałasu, spalin, pyłów i kurzu miasta - oraz praca w domu. Internet miał też zastąpić kontakty personalne, stąd, miejska oferta odnośnie przestrzeni publicznych i różnorodnych usług wydawała się zbędna. W latach 80-tych XX w. zaczęto prognozować „śmierć” wypracowanej przez wieki formy organizacyjnej życia jaką stanowi miasto, przy czym dodatkowym argumentem stała się sytuacja demograficzna, która skumulowana ze zjawiskiem masowej migracji na obszary peryferyjne spowodowała efekt „kurczenia się miast” (*shrinking cities*).

STAŁO SIĘ JEDNAK INACZEJ...

Okazało się, że techniki informatyczne nie są w stanie zastąpić bezpośrednich kontaktów międzyludzkich, a pogłębiający się kryzys miast spowodował reakcję wielu gremiów i szereg oddolnych inicjatyw, w tym narodziny nowych idei.

Prestiżowe instytucje europejskie podjęły działania na rzecz renesansu miast, jak Rada Europy, która od lat 80-tych XX w. prowadziła kampanię uwieńczoną publikacją przyjętej w 1992 r. przez *Congress of Local and Regional Authorities* (CLRAE) Europejskiej Karty Urbanistyki (*The European Urban Charter*)³ oraz afiliowana przy UE Europejska Rada Urbanistów (*European Council of Town Planners*) publikując dwie wersje dokumentu Nowa Karta Ateńska (*the New Charter of Athens*): Ateny 1998 i Lizbona 2003⁴. Nowa Karta Ateńska Lizbona 2003 lansując wizję "miasta spójnego"⁵, spójność tę uwzględnia w płaszczyznach: ekonomicznej, społecznej i środowiskowej, które łącznie składają się na spójność przestrzenną. Ta ostatnia wyraża się krajobrazem miejskim i wysoką jakością życia. Rozwiązania urbanistyczne, które uwzględnią likwidację izolacji poszczególnych części miasta oraz kontynuację indywidualnego charakteru przestrzeni w obliczu trendu anonimowej homogeniczności mają pełnić kluczową rolę w odrodzeniu miast europejskich. Wśród działań, które będą służyć temu celowi, wymienia się tworzenie "zapamiętywalnego" środowiska miejskiego, czerpiącego ze specyficznego *genius loci*, tak aby wzmocnić jego różnorodność i wyjątkowy charakter.

Na początku XXI w. na grunt europejski przeniknął wywodzący się z USA *New Urbanism*⁶ – ruch na rzecz nowej urbanistyki. Wpłynął on na ukonstytuowanie się na kongresie w Sztokholmie (2003) *Council for European Urbanism*, a także przyjęcie manifestu – *the Charter of Stockholm*⁷. Rozdział II Karty Sztokholmskiej poświęcony miastom (*Cities and Towns*) definiuje m.in. warunki zachowania ich tożsamości. Wymienia się fizyczną odrębność miast, charakter ukształtowanych historycznie centrów, który winien podlegać ochronie, rewitalizacji lub rekonstrukcji, konieczność lokalizowania budynków użyteczno-

³ http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/URBAN_CHARTER_EN.pdf

⁴ Założono, że w obliczu dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości Nowa Karta Ateńska będzie podlegała weryfikacji co 5 lat, jednakże po 2003 r. nie ukazała się kolejna wersja tego dokumentu.

⁵ Wersja polska Nowej Karty Ateńskiej Lizbona 2003 znajduje się na stronie: http://www.tup.org.pl/download/Karta_Ateńska_2003-1.pdf

⁶ Nie jest to dziełem przypadku, gdyż tamtejsze miasta ucierpiały najbardziej z uwagi na niewyobrażalny *sub-urban sprawl*, wyludnione centra i zatłoczone samochodami arterie drogowe z wielopoziomowymi węzłami. Ruch *New Urbanism* rozwijał się w USA od lat 80-tych XX w., z pewnością pod wpływem opublikowanej w 1961 r. słynnej książki amerykańskiej pisarki i aktywistki Jane Jacobs - *The Death and Life of Great American Cities*. Odbywające się od 1993 r. coroczne Kongresy *Council for New Urbanism* doprowadziły do podpisania w 1996 roku na IV Kongresie w Charleston - Karty Nowej Urbanistyki; wersja polska: <http://www.cnu.org/sites/www.cnu.org/files/polska.pdf>

⁷ <http://www.ceunet.org/charter-of-stockholm-6-november-2003/>

ści publicznej o dużym znaczeniu i o wyróżniającej się architekturze w ważnych miejscach struktury miasta. Karta Sztokholmska odnosi się nie tylko do miasta jako całości, lecz także do jego części składowych - dzielnicy i sąsiedztwa. Ekspozuje się zagadnienie identyfikacji mieszkańców z ich dzielnicą oraz rozpoznawalność poszczególnych fragmentów miasta. Rola ulic i placów jako przestrzeni publicznych z dużym udziałem ruchu pieszego podkreślana jest we wszystkich ww. dokumentach. *Novum* Karty Sztokholmskiej jest paradygmat drobnego podziału parcel budowlanych w ramach kwartałowej zabudowy, w celu utrzymania tradycyjnej wielofunkcyjnej struktury urbanistycznej. Jednym ze zrealizowanych przedsięwzięć w duchu *New Urbanism* na gruncie europejskim jest zlokalizowana w pd.-wsch. rejonie Poczdamu dzielnica *Potsdam Kirchsteigfeld* (1992-1997 - Ryc. 1, 2, 3).

Ryc. 1. Plan dzielnicy *Potsdam Kirchsteigfeld* z pokazaniem głównych osi i zamknięć kompozycyjnych. Źródło: <http://www.eltis.org/studies/potsdam.pdf>

Fig. 1. Plan of Potsdam Kirchsteigfeld District with main axes and composition closure presentation. Source: <http://www.eltis.org/studies/potsdam.pdf>

Ryc. 2. Plac w dzielnicy *Potsdam Kirchsteigfeld* (oznaczony zielonym okręgiem na Ryc. 1). Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 2. The square in Potsdam Kirchsteigfeld District (it is signed on the drawing 1 by green circle). Source: photo by author, 2005

Ryc. 3. Tereny rekreacyjne nad ciekami przepływającym przez dzielnicę *Potsdam Kirchsteigfeld*. Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 3. Recreation fields over by district Potsdam Kirchsteigfeld swimming stream. Source: photo by author, 2005

Uwieńczeniem ww. ruchów i działań była inicjatywa Unii Europejskiej zakończona przyjęciem w 2007 r. przez rządy państw członkowskich (w tym Polski) dokumentu Karta Lipska nt. Zrównoważonych Miast Europejskich⁸. Karta ta deklaruje wsparcie Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE, zaleca w większym stopniu wykorzystywać zintegrowane podejście do rozwoju miast. Stwierdza się, iż "Na dłuższą metę miasta nie będą mogły pełnić swojej funkcji lokomotyw postępu społecznego i wzrostu gospodarczego zgodnie z zaleceniami Strategii Lizbońskiej, jeśli nie uda nam się utrzymać równowagi społecznej w ramach i pomiędzy miastami, chroniąc ich kulturową różnorodność oraz wyznaczając wysoką jakość w dziedzinie projektowania, architektury i środowiska". Za szczególnie ważne uznano w Karcie Lipskiej, m.in.: tworzenie i zapewnianie wysokiej jakości przestrzeni publicznych oraz zwrócenie szczególnej uwagi na kryzysowe dzielnice w kontekście miasta jako całości. Nie ulega wątpliwości, iż potrzeba osiągnięcia harmonii między sferą przestrzenną a społeczną w miastach europejskich została w Karcie Lipskiej dostrzeżona.

A W POLSCE?

Nie jest tajemnicą, iż w okresie panowania minionego systemu społeczno-ekonomicznego w Polsce, wszelkie trendy i zmiany w myśleniu dotyczące kształtowania przestrzeni docierały do nas z dużym opóźnieniem; i tak – gdy na świecie zaczęto odrzucać doktrynę modernizmu (początek lat 70-tych ubiegłego wieku) – u nas rozwijał się on w najlepsze (w latach siedemdziesiątych XX wieku powstały największe zespoły mieszkaniowe w systemie uprzemysłowionym). Analogicznie, problemy, które zaczęły nękać miasta Europy Zachodniej pojawiły się w Polsce co najmniej 30 lat później.

Od 1989 r. jesteśmy świadkami dynamicznych zmian w polskiej przestrzeni; niestety w przeważającej mierze niekorzystnych i prowadzących do narastającego chaosu, niszczenia zasobów środowiska przyrodniczego i krajobrazu kulturowego.

Wolny rynek obrotu gruntami i dominacja modelu przemieszczania się za pomocą prywatnego samochodu spowodowały w przypadku wszystkich większych miast „rozlanie się” ich tkanki daleko poza granice administracyjne. Powstały mniej lub bardziej zorganizowane struktury, jednakże zwykle monofunkcyjne „sypialnie” lub kompleksy aktywności gospodarczej (syndrom gmin przygranicznych), pozbawione infrastruktury społecznej, odpowiedniego programu usług, terenów rekreacji i zieleni. Są zupełnie wyabstrahowane z otoczenia – nie-miasta i nie-wsie, pozbawione związków funkcjonalnych z sąsiedztwem. Często, w otwartej przestrzeni stoją pojedyncze zabudowania na dużych działkach, otoczonych betonowymi prefabrykowanymi ogrodzeniami, z nasadzeniami roślinności obcych gatunków, negatywnie dominujące w krajobrazie. Zdarza się, że zabudowa ta powstaje w miejscach, gdzie jej nie powinno być z uwagi na konflikt ze środowiskiem przyrodniczym.

Koszty społeczne rozpraszania zabudowy są ogromne z uwagi na obowiązek budowania dróg publicznych i uzbrajania terenu przez samorządy lokalne. Pod względem ekonomicznym jest to dalece nieefektywny model urbanizacji, generujący dodatkowe obciążenia finansowe z uwagi na sferę inżynierię. Ponadto, pozbawieni wszelkich usług, a także najczęściej dojeżdżający do pracy mieszkańcy podmiejskich osiedli – udają się do miasta z założenia podróżując samochodem, generując wzmożony ruch na ulicach (które często się „korkują”) z wszelkimi tego negatywnymi konsekwencjami, a także domagając się miejsc parkingowych, których zwykle nie da się pomieścić w istniejących strukturach miejskich.

⁸http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_miedzynarodowy/polityka_przestrzenna_ue/rozwoj_miast/Documents/Karta%20Lipska_PL_tlumaczenie%20Komitetu%20Regionow_1.pdf

W obrębie samych miast następuje zawłaszczanie przestrzeni przez grodzone osiedla i wielkie centra handlowe. W Polsce skala zjawiska powstawania *gated communities* jest szczególnie duża, jak nigdzie chyba w Europie.

Jedną z inicjatyw, którą w ostatniej dekadzie podjęły środowiska fachowe były działania na rzecz wykreowania nowej doktryny urbanistycznej. Doktrynie urbanistycznej m.in. poświęcony był II Kongres Urbanistyki Polskiej, Wrocław 2007. W przesłaniu Kongresu, w części pt. „Doktryna urbanistyczna na nowe czasy” stwierdzono: (...) „Modernizm w urbanistyce przechodzi do historii. Nowej doktryny dziś nie mamy” (...). W formie rekomendacji sformułowano szereg zaleceń, które nowa doktryna urbanistyczna winna uwzględniać. III Kongres Urbanistyki Polskiej, Poznań 2009 zaowocował przyjęciem Deklaracji Programowej wraz z Kartą Przestrzeni Publicznej. Za szczególnie pilne i ważne w Deklaracji Programowej uznano m.in.:

- Podjęcie zintegrowanych działań na rzecz realizacji idei: „Nowa Urbanistyka - nowa jakość życia”, rozumianej jako szeroka i wieloaspektowa odnowa wartości przestrzennych, społecznych i kulturowych, tworzących podstawy do trwałego, harmonijnego i zrównoważonego rozwoju miast.
- Stworzenie podstaw dla nowej polityki przestrzennej opartej na idei *pro publico bono*.
- Kulturowanie wartości dziedzictwa materialnego i duchowego przez rewaloryzacje i rewitalizacje miejsc szczególnych jako podstawy tożsamości i specyfiki przestrzeni miejskiej.
- Tworzenie warunków do ochrony i wykorzystania miejskich miejsc magicznych i ich „*genius loci*”.

Zadeklarowano także poparcie dla inicjatywy Karty Przestrzeni Publicznej, jako wyraz troski o przestrzeń publiczną, stanowiącą wspólne dobro i szczególną wartość, dającą świadectwo tożsamości narodowej i lokalnej oraz będącą podstawą harmonijnego rozwoju miast. Jednakże, kreowanie polityki przestrzennej to proces, w którym uczestniczą nie tylko środowiska fachowe; decyzje podejmowane są często ze względów politycznych, nierzadko pod wpływem nacisków ze strony lobby inwestorsko-deweloperskiego, nie do przecenienia jest także rola społeczności lokalnej. Stąd, IV Kongres Urbanistyki Polskiej, Lublin 2012 obradował pod hasłem „Odpowiedzialni za miasto”⁹.

CZY W PRAKTYCE UDAŁO SIĘ ZREKONSTRUOWAĆ „MIEJSKOŚĆ” W DUCHU MIASTA EUROPEJSKIEGO?

Paradoksalnie, globalna gospodarka nie tylko nie spowodowała „śmierci miast” lecz przyczyniła się do szeregu pozytywnych zmian. Wzmagająca się konkurencyjność i wynikająca z niej potrzeba podnoszenia atrakcyjności przestrzeni w celu przyciągnięcia inwestorów spowodowały ogromną aktywność wielu miast w dążeniu do poprawy wizerunku. Zjawisko to dotyczy nie tylko światowych metropolii lecz również miast średnich, a także małych, gdzie zaludnienie wynosi kilkadziesiąt, a nawet kilka tysięcy mieszkańców.

Towarzyszące paradygmatowi *compact city* hasło „nowej centralizacji” łącznie spowodowały zasadniczy przewrót w myśleniu nt. miasta. Zaczęto podejmować wysiłki na rzecz powrotu mieszkańców do obszarów centralnych oraz rewitalizacji nieużytkowanych, często zdegradowanych terenów poprzemysłowych, portowych, powojkowych, pokolejowych (tzw. *brown fields*). W zależności od stanu zagospodarowania i zachowania indywidualnego charakteru przestrzeni – poszczególne miasta bądź walczą o lepszą pozycję i zaprezentowanie najnowszych trendów urbanistyczno–architektonicznych lub decydują

⁹ Kongres zakończył się przyjęciem adresowanej do władz publicznych szczebli Rezolucji Lubelskiej, która zawiera apel o szereg działań mających na celu naprawę miast, w tym wdrożenie mechanizmów regulacyjnych, prawnych i instytucjonalnych, niezbędnych do prawidłowego planowania i efektywnego zarządzania ich rozwojem. Rezolucja zawiera też listę oczekiwań wobec różnych interesariuszy funkcjonujących w mieście, wyrażających uwrażliwienie ich na interes publiczny - <http://www.tup.org.pl/download/Kongres/Lublin/RezolucjaLubelskaIVKUP21IX2012.pdf>

się na heroiczny zryw transformacji przestrzennych na dużą skalę. Nowe idee i doktryny nie pozostały bez wpływu na postawy decydentów – stały się nawet sprawą polityczną, jak w przypadku Wielkiej Brytanii, gdzie były premier Tony Blair zobowiązał swojego zastępcę odpowiedzialnego za planowanie miejscowe i regionalne, politykę mieszkaniową i rewitalizację - Johna Preskotta, do przygotowania dokumentu określającego pryncypia działań w stosunku do miast, uwzględniających odmienną niż dotychczas filozofię. Sporządzony w 1998 r. pierwszy raport *Urban Task Force* został w 1999 r. przy współpracy z Richardem Rogersem zakończony kartą programową, zatytułowaną *Towards Urban Renaissance*¹⁰ i stał się podstawą do przygotowania dokumentu rządowego, przedstawionego przez premiera Tony Blaira w 2000 roku jako *Urban White Paper – Our Town and Cities: The Future*. Praktyczne efekty nowej polityki, szczególnie w przypadku miast wcześniej silnie uprzemysłowionych stały się widoczne niemalże natychmiast: dwa miasta - Birmingham i Manchester zmieniły wizerunek śródmieść, zdegradowanych wcześniej w wyniku błędnych decyzji planistycznych¹¹. W Birmingham, działania zmierzają do transformacji zgodnie z hasłem - z *Workshop of the World* (Warsztat Świata) na *International Business Centre* (Międzynarodowe Centrum Biznesu), natomiast w Manchester – z *World's First Industrial City* (Pierwsze Przemysłowe Miasto Świata) na *Coollest City in Britain* (Najbardziej Super-Miasto w Wielkiej Brytanii)¹². Wśród europejskich miast, które podjęły ogromny wysiłek w celu restrukturyzacji dużych obszarów na rzecz kreowania miejskości w nowym duchu wyróżniają się Barcelona i Bilbao. Barcelona, to przykład działań "od akupunktury do przeobrażeń strukturalnych". Pod hasłem „budowanie w już ukształtowanym mieście” wdrażano od 1982 r. projekt „Place Barcelony”¹³, który związany był z tworzeniem nowych publicznych przestrzeni oraz wzmocnieniem lokalnej, dzielnicowej kultury, a dotyczył zarówno centralnych jak peryferyjnie położonych rejonów miasta. Te punktowe akcje (akupunktura miasta) rozumiane były jako działania nadające znaczenie miejscom, jako sieć interwencji, które spowodowały, iż dzielnice pozbawione integracji przestrzennej zyskały spójność¹⁴.

¹⁰ W dokumencie tym podkreślano wagę przestrzeni publicznych jako bezdyskusyjnie decydującego czynnika *Urban Renaissance*. Richard Rogers opublikował w 1997 r. manifest pt. *Cities for a small planet*, gdzie prezentował zbliżone do *New Urbanism* poglądy analityczne.

¹¹ Centrum Birmingham, zniszczone w czasie II wojny światowej, zostało pocięte trasami komunikacyjnymi oraz otoczone ringiem z kilkupoziomowymi węzłami, a także zabudowane zgodnie z doktrynami modernizmu – „pudełkowatymi soliterami”.

¹² Harald Bodenschatz, *Urban Renaissance – Die Wiederkehr des Öffentlichen Raumes in Cool Britannia, Die Wiederentdeckung des Öffentlichen Raumes in der Europäischen Stadt*, Sonderpublikation im Auftrag der GGM, Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft München, 2006, s. 9-23.

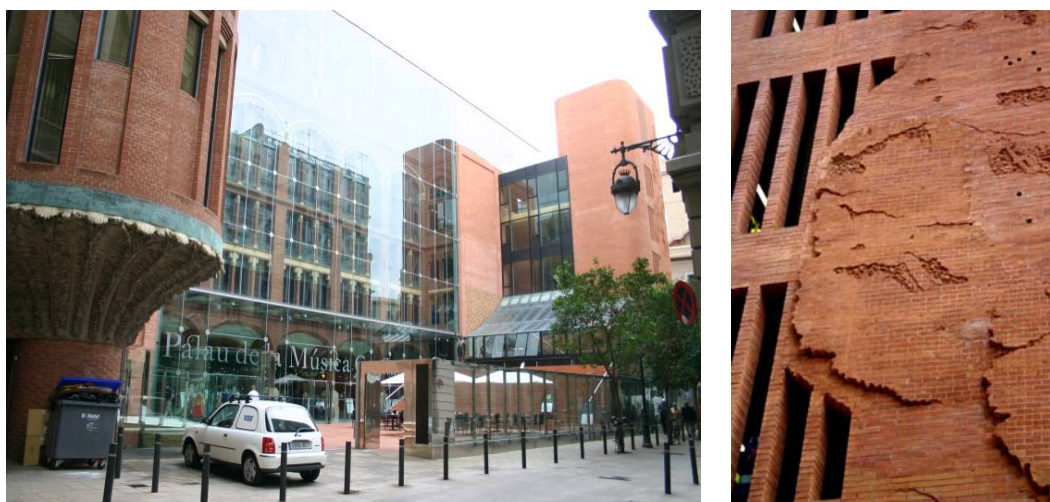
¹³ Ogółem przygotowano projekty dla ponad 300 miejsc.

¹⁴ Ogromną rolę w procesie odnowy miasta odegrał architekt Oriol Bohigas, który w latach 1980-1992 był odpowiedzialny za rozwój urbanistyczny Barcelony jako konsultant i planista w różnych dziedzinach. Przekonywał, iż poza „twardą” ekonomią, także inne czynniki („miękkie”), jak klimat kulturowy wyrażający się jakością przestrzeni miejskiej, odgrywają ważną rolę w rozwoju (Reinhart Wustlich, *Die Stadt – baut sich nicht von selbst*. 1980. 1992. 2004. *Eine Skizze über die Entwicklung Barcelonas*, Das Bauzentrum Baukultur, 1/2005, s. 11).

Ryc. 4, 5. Wyłączone z ruchu kołowego ulice w obrębie *Barri Gotic* (wschodnia, najstarsza część *Ciutat Vella*). Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 4, 5. Pedestrianized streets in Barri Gotic District (eastern, the oldest part of *Ciutat Vella*). Source: Photos by author, 2005

Ryc. 6, 7. *Palau de la Música Catalana* w Barcelonie. Fot. 5 – widok na rozbudowaną część obiektu. Za szklanym parawanem pochodząca z początku XX wieku zbudowana w stylu *modernista* (katalońska odmiana secesji) część historyczna. Fot. 6 - detal narożnika widocznego w głębi na fot. 5. Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 6, 7. *Palau de la Música Catalana* in Barcelona. Photo 5 - the view towards extended part of the building. Behind glass screen there is coming from the beginning of XX century, made in *modernista* stile historic part. Photo 6 - the detail of the corner, which can be seen in the depth on photo 5. Source: Photos by author, 2005

W 1987 r. przystąpiono do rewitalizacji starego miasta (*Ciutat Vella*), będącej zintegrowanym, obejmującym wiele dziedzin procesem. Odnowa przestrzeni publicznych była jednym z kluczowych celów, także poprzez eliminację lub ograniczenie ruchu kołowego na rzecz pieszych. Podniesienie atrakcyjności przestrzeni publicznych starego miasta (niezależnie od odnowy budynków) spowodowało wzrost jakości życia i powstrzymało trend opuszczania centrum, który skutkował także suburbanizacją obszarów podmiejskich¹⁵. Na przeważającej części starego miasta ustanowiono strefę pieszą (Ryc. 4, 5), a system przestrzeni publicznych wzbogacono zarówno o odrestaurowane jak zupełnie

¹⁵ W latach 1975 – 1995 Barcelona straciła 250 tys. mieszkańców na rzecz urbanizującego się obszaru metropolitalnego.

nowe place, także z dużym udziałem zieleni¹⁶. Bardzo istotnym elementem zmian w *Ciutat Vella* był udział społeczny; mieszkańcy zapraszani byli do udziału zarówno w procesie planistycznym jak na etapie wdrażania pomysłów¹⁷. Podniesienie rangi przestrzeni publicznych spowodowało prawdziwy boom restrukturyzacji zasobów starego miasta. Powstały prestiżowe inwestycje kreujące *Ciutat Vella* na ośrodek kultury, przywracając poprzez ten, tak ważny aspekt życia historyczną tradycję centrum. Do najważniejszych należą Centrum Kultury Współczesnej CCCB (*Centre de Cultura Contemporània de Barcelona*, 1993) i Muzeum Sztuki Współczesnej MACBA (*Museu d'Art Contemporani de Barcelona*, 1995)¹⁸ oraz rozbudowany w 1990 r. *Palau de la Música Catalana* (Ryc. 6, 7). Nowe inwestycje nie pozostały obojętne na otoczenie i rynek deweloperski - poddana transformacji XIX-wieczna hala targowa *Santa Caterina* (2004 - ryc. 8) spowodowała odnowę sąsiadującej zabudowy mieszkaniowej, a nowe restauracje, kawiarnie, bary, kluby, galerie, *butiqi* to odpowiedź na bogatą ofertę kulturalną i przestrzeń kulturową, oferującą niepowtarzalne *genius loci*.

Strukturalnymi zmianami na wielką skalę zaowocowała realizacja idei „miasto frontem do morza”, której towarzyszył paradygmat szukania terenów „nowej centralizacji” (*Areas de Nova Centralitat*). Zdegradowana dzielnica przemysłowa *Poble Nou* (zwana „Manchesterem Katalonii”), która przez ponad 100 lat była jednym z ważniejszych ośrodków gospodarczych południowej Europy¹⁹ podlega procesowi odnowy od 1992 r., wraz z wygraną przez Barcelonę rywalizacją letnich igrzysk olimpijskich. Płd.-zach. kraniec dzielnicy (ok. 1 km od *Ciutat Vella*) wybrano na lokalizację wioski olimpijskiej (*Vila Olímpica*)²⁰ wraz z centrum usługowym i mariną (*Port Olímpic*), która wyposażona w setki restauracji, kawiarenek i klubów nocnych tworzy miejsce tłumnie odwiedzane przez turystów. Renowacji poddano 8 km wybrzeża, od *La Barceloneta* (XVIII-wieczna, malownicza dzielnica rybacka w sąsiedztwie starego miasta) po wschodnie rubieże Barcelony. Powstało 6 plaż i promenada nadmorska z towarzyszącymi terenami zieleni, barami i restauracjami²¹. Przedsięwzięcia te zupełnie zmieniły percepcję wybrzeża Barcelony i zapoczątkowały realizację koncepcji odwracania miasta frontem do morza (*Mare Nostrum*), *Poble Nou* zaś po raz pierwszy zaczęło być postrzegane jako miejsce, gdzie można mieszkać, uprawiać biznes i wypoczywać.

¹⁶ W obrębie *El Raval* (zachodnia część *Ciutat Vella*) zburzono pięć kwartałów zabudowy dla nowej, obsadzonej palmami *Rambla del Raval*.

¹⁷ Mieszkańcy uczestniczyli m.in. w sadzeniu drzew, których na obszarze *Ciutat Vella* łącznie przybyło ponad 4000.

¹⁸ Obiekty te są wynikiem transformacji wzniesionego w 1714 roku domu opieki dla umysłowo chorych (*Casa de la Caritat*) w obrębie *El Raval*.

¹⁹ Miasto XIX-wieczne zostało zbudowane wg planu Ildefonso Cerdá, wybitnego hiszpańskiego teoretyka urbanistyki; jest to szachownicowy układ z obrzeżną zabudową w bloku i charakterystycznymi ścieżkami narożnikami, głównymi osiami kompozycyjnymi w wyznaczonych ulicach równoległych do podstawowego układu i po przekątnej, a także placami na przecięciu się osi. Plan został wdrożony w 1860 roku, jednakże część miasta XIX-wiecznego, która rozwijała się na wschód od starego miasta wzdłuż linii brzegowej morza jako dzielnica przemysłowa, nigdy nie została zabudowana zgodnie z ideą Ildefonso Cerdá, mimo że zasadnicza siatka ulic została wyznaczona.

²⁰ Po zakończeniu igrzysk olimpijskich wioska została przekształcona w zespół mieszkalno-usługowy.

²¹ Dla dobrej obsługi komunikacyjnej i transportowej obiektów olimpijskich skupionych w czterech rejonach Barcelony zbudowano trasę ekspresową w formie *ringu* opasującego miasto – część jej biegnie wzdłuż wybrzeża (prowadzi na lotnisko), jest jednakże w najbardziej niewralgicznych miejscach wpuszczona pod ziemię.

Ryc. 8. Hala targowa *Santa Caterina* w Barcelonie po przebudowie – widok w kierunku głównego wejścia do obiektu. Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 8. Covered market *Santa Caterina* in Barcelona after rebuilding - view towards main entrance. Source: Photo by author, 2005

Igrzyska olimpijskie były początkiem nowej ery dla *Poble Nou*, „preludium” do zmian, które nadal są kontynuowane. Przygotowano szereg zintegrowanych ze sobą projektów z podstawowym założeniem respektowania nigdy nie zrealizowanego dla tego rejonu planu urbanistycznego Ildefonso Cerdá. Powstała główna oś kompozycyjna *Poble Nou* - 3 km promenadowo zadrzewiona aleja *Diagonal Mar*²² z jej biegunami: istniejącym wcześniej *Plaça de les Glòries*, w sąsiedztwie którego zlokalizowano biurowiec *Torre Agbar* (2004) - wieżowiec o oryginalnej formie architektonicznej widoczny z wielu miejsc, który ma być katalizatorem przyciągającym inwestorów i szansą stworzenia tu nowego centrum oraz *Forum 2004* - miejsce wydarzenia jakim było Światowe Forum Kultury latem 2004 r.²³. Rejon ten stanowił wcześniej "brudne" peryferia miasta z oczyszczalnią ścieków, elektrownią i spalarnią odpadów, sąsiadujące z niskostandardowym osiedlem budownictwa socjalnego z lat sześćdziesiątych (*La Mina*), zamieszkałym przez marginalizowane grupy społeczne o wysokim wskaźniku bezrobocia i przestępczości. Podjęto wyzwanie całkowitej transformacji tego obszaru zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, z założeniem, iż strategicznym elementem będzie przestrzeń publiczna *Forum 2004*. Zmodernizowano obiekty oczyszczalni ścieków, elektrowni i spalarni, oczyszczono plażę, skablowano napowietrzne linie wysokiego napięcia przecinające rzekę²⁴, tereny nadrzeczne zrenaturyzowano i zagospodarowano na cele rekreacyjne. Trasę szybkiego ruchu i zbiorniki oczyszczalni ścieków przekryto płytą uzyskując 6 ha przestrzeń publiczną²⁵, łączącą się z plażą i mariną. Plac został zaprojektowany w formie falującej betonowej platformy, przekrywającej znajdującą się pod nim infrastrukturę. Różnica poziomu placu i morza wykorzystana została do krajobrazowych rozwiązań (amfiteatr, zielone rampy, schody itp.), całość kończy się plażą i basenem kąpielowym oraz mariną. Jednakże, mimo realizacji

²² Aleja *Diagonal Mar* to fragment *Avinguda Diagonal* - głównej skośnej osi kompozycyjnej XIX-wiecznej Barcelony i jednocześnie najdłuższej osi przecinającej całe miasto.

²³ Światowe Forum Kultury jest nową globalną imprezą organizowaną przy wsparciu UNESCO, której celem jest promocja i dialog między kulturami całego świata. Miasto ponownie wykorzystowało wielkie wydarzenie dla realizacji wizji planistycznych i architektonicznych.

²⁴ Granicę administracyjną Barcelony w tym rejonie stanowi rzeka Besòs.

²⁵ Cały obszar zainwestowania *Forum 2004* liczy 17 ha.

obiektów projektowanych przez światowej sławy architektów (Herzog & de Meuron, Josep Luis Mateo) ta megaprzestrzeń publiczna pozostaje pusta. Czasowo wykorzystywana jest dla okolicznościowych zdarzeń jak występy cyrkowe, targi, itp. Również zlokalizowane w sąsiedztwie osiedle *Parc Diagonal Mar* (2002), będące "wyspą" punktowców mieszkalnych w zieleni²⁶ nie jest przykładem vitalności, gdyż pieczołowicie zaprojektowany pod względem krajobrazowym publicznie dostępny park nie jest powszechnie odwiedzany (Ryc. 9, 10).

Ryc. 9, 10. *Parc Diagonal Mar* w Barcelonie zaprojektowany przez znany duet projektantów Enrique Miralles i Benedetta Tagliabue. Mimo bardzo oryginalnie i starannie urządzonej przestrzeni wspólnej nie cieszy się ona popularnością wśród mieszkańców. Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 9, 10. *Parc Diagonal Mar* in Barcelona designed by well known duo Enrique Miralles and Benedetta Tagliabue. In spite of individualy and carefully arranged common space it is not popular among inhabitants. Photos by author, 2005

Najbardziej jednak ambitne przedsięwzięcie dla *Poble Nou*, które jest aktualnie wdrażane i przewidziane do realizacji w okresie 15-20 lat to *22@Barcelona Project*²⁷, w którym dawna przemysłowa dzielnica promowana jest jako „przestrzeń dla wiedzy”²⁸. Wg założeń, projekt jest reinterpretacją funkcji starej przemysłowej dzielnicy i re-centralizacją miasta z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju, dobrej infrastruktury i wysokiej jakości życia. Realizuje nowy model zwartej, intensywnie zagospodarowanej przestrzeni o mieszanych funkcjach, gdzie działalność produkcyjna i biznesowa koegzystuje z mieszkalnictwem, badaniami naukowymi, edukacją, kulturą, różnymi formami usług przy współpracy między sektorem produkcyjnym, badawczym i edukacyjnym w zakresie innowacyjnych technologii. Celem jest wykreowanie nowego ekonomicznego serca Barcelony, motoru rozwoju miasta (ryc. 11).

Niestety, dotychczas zrealizowane inwestycje wokół *Diagonal Mar* nie wskazują na osiągnięcie założonych dla *Poble Nou* celów. Szczególnej krytyce poddawane są martwe przestrzenie publiczne, grodzenie poszczególnych parceli i wytwarzanie klimatu *gated communities*, negatywne skutki gentryfikacji oraz wykluczenia, a także przeinwestowanie w ofercie powierzchni handlowych, które nie mogą znaleźć najemców. W Barcelonie zawiązało się stowarzyszenie *Project for Public Spaces* jako reakcja na cyt.: "poczucie spo-

²⁶ Inwestycja ta ma wyrażać najwyższy standard warunków zamieszkania; dawne przemysłowe *Poble Nou* oferuje mieszkania w parku z widokiem na morze.

²⁷ Termin @ wyraża najbardziej innowacyjne formy aktywności oparte na technikach informatycznych i telekomunikacyjnych. Są promowane poprzez dopuszczanie wyższej intensywności zabudowy na terenach, gdzie w programie funkcjonalnym przedsięwzięcia inwestorzy je uwzględniają. W planie obszaru metropolitalnego Barcelony z 1976 r. *Poble Nou* oznaczone było symbolem 22a i przeznaczone na przemysł; po zmianie planu w 2000 r. symbol ten został zastąpiony przez 22@.

²⁸ Na skutek debaty publicznej z lat 90-ch ubiegłego wieku, a także opracowania studialnego pn. *"The Digital City"* (mającego wykazać jak wpływają różne formy działalności oparte na zaawansowanych technologiach na transformację obszarów zurbanizowanych) postanowiono podtrzymać historyczną tradycję, adaptując dawny sektor produkcyjny do nowych warunków technologicznych.

tecznej izolacji tworzonej przez *Diagonal Mar*", które definiuje *Parc Diagonal Mar* jako, cyt.: "zaprojektowane przez prawników miejsce, w którym spontaniczne, nieprzewidziane wydarzenie nie może kiedykolwiek zaistnieć. Jest klasycznym przypadkiem projektowania w amoku, kiedy tworzenie miejsca dla ludzi odbywało się po prostu machinalnie"²⁹.

Ryc. 11. Zdjęcie lotnicze *Poble Nou* z zaznaczonymi kolorem niebieskim obszarami objętymi projektem *22 @Barcelona Project*. Źródło: <http://www.google.pl/search?q=barcelona+22@+district&hl=pl&pr&=imvns&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=z9RoUMZD0cCzBqHxgbgB&ved=0CFQQAQ&biw=1582&bih=715>

Fig. 11. Air view photo of *Poble Nou*, the blue signed areas are included to *22 @Barcelona Project*. Source: <http://www.google.pl/search?q=barcelona+22@+district&hl=pl&prmd=imvns&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=z9RoUMZD0cCzBqHxgbgB&ved=0CFQQAQ&biw=1582&bih=715>

Barcelona, mimo kryzysu w ostatniej ćwierci XX w. prezentowała jednak zawsze rozpoznawalną markę, jako miasto magiczne, tajemnicze, znane chociażby z dzieł legendarnego Antonio Gaudiego. W zupełnie innej sytuacji było baskijskie Bilbao, postrzegane jeszcze 20 lat temu jako jedno z najbrzydszych miast Hiszpanii, a które przechodzi prawdziwą metamorfozę, zmieniając swój wizerunek z pełnego kominów, hałasu i zanieczyszczeń ośrodka przemysłowego w nowoczesną metropolię, oferującą piękne nadrzeczce bulwary, parki, obiekty architektury najwyższej klasy, urokliwą starówkę i wspaniałe wzgórze, skąd rozpościerają się widoki na całą dolinę estuarium rzeki *Nervión*. Motorem tych zmian był kryzys ekonomiczny, społeczny i środowiskowy, który spowodował upadek tradycyjnego przemysłu ciężkiego³⁰, bezrobocie przekraczające 30% i bardzo zanieczyszczone środowisko (szczególnie wody rzeki *Nervión* i powietrze). Kryzys pogłębiła powódź w 1983 roku, która zniszczyła wiele stoczni i stalowni rozlokowanych wzdłuż rzeki, a także część starego miasta - *Casco Viejo*.

Ta dramatyczna sytuacja była motorem strategicznych decyzji odnośnie całkowitej reorientacji w sferach ekonomicznej i przestrzennej. W wyniku porozumienia władzy publicznej wszystkich szczebli postanowiono zrezygnować z utrzymywania nierentownego przemysłu ciężkiego i zrestrukturyzować gospodarkę w kierunku nowoczesnych usług. Ponieważ przemysłowe Bilbao było miastem bardzo nieatrakcyjnym do życia postanowiono, że jego nowy entourage będzie zorientowany na potrzeby i aspiracje mieszkańców. Uznano, że wysoka jakość przestrzeni miejskiej jest w stanie budzić entuzjazm społeczny i pozwoli uniknąć lokalnego pesymizmu, związanego z brakiem perspektyw. Dlatego, wszystkie przedsięwzięcia przygotowane zgodnie z uchwaloną pod koniec lat 80-tych XX w. strategią rozwoju³¹ były niezmiennie zorientowane na tworzenie przyjaznego

²⁹ Diagonal Mar Barcelona. Urban planning excellence or disaster? <http://geographyfieldwork.com/DiagonalMarInternationalForum2004Problems.htm>

³⁰ Występująca w otoczeniu Bilbao ruda żelaza była przyczyną przekształcenia w XIX w. miasta kupieckiego z własnym portem w ośrodek z przemysłem wydobywczym, hutniczym i stoczniowym.

³¹ Strategia rozwoju obszaru metropolitalnego Bilbao wyznaczała cztery podstawowe kierunki działań: poprawę zewnętrznej dostępności i wewnętrznej mobilności metropolii; regenerację środowiska naturalnego i zbudowanego; inwestowanie w zasoby ludzkie i transformację technologiczną; ukierunkowanie na rozwój kultury (Angel Nieva, *The Transformation of Bilbao*, Topos, European Landscape Magazin, Callwey München, March 38 2002, s. 60 i Ibon Areso, *Bilbao and Century Change – Metamorphosis of the Industrial Metropolis* [niepubl.]).

środowiska zamieszkania, atrakcyjnych przestrzeni publicznych, w tym bardzo wiele terenów zieleni i rekreacji, wznoszenie obiektów użyteczności publicznej o najwyższej jakości architekturze, likwidację barier i integrację izolowanych do tej pory elementów struktury przestrzennej (występująca fragmentacja przestrzeni miasta z uwagi na liczne linie kolejowe ze stacjami towarowymi i drogi szybkiego ruchu) oraz stworzenie spójnego systemu transportu zbiorowego.

Zgodnie z mottem przewodnim strukturalnych zmian przestrzennych „estuarium rzeki osią rozwoju” przeniesiono port w rejon ujścia rzeki *Nervión* do Oceanu Atlantyckiego, a uwolnione tereny poportowe oraz niefunkcjonujących stoczni i stalowni zaczęto przekształcać w reprezentacyjne fronty wodne z bulwarami spacerowymi i parkowymi przestrzeniami rekreacyjnymi. Hasło „estuarium rzeki osią rozwoju” towarzyszyła druga maksyma - inwestowanie jedynie na terenach wcześniej zagospodarowanych i nie anektowanie terenów otwartych. Bilbao jest przykładem konsekwentnej realizacji idei „nowej centralizacji” przy dużej wrażliwości na aspekty ekologiczne.

Po powodzi, jeszcze w latach osiemdziesiątych XX w. przystąpiono do odnowy średnio-wiecznej starówki. Działania w obrębie starego miasta były prowadzone z inicjatywy i ze wsparciem finansowym sektora publicznego. Renowacji poddawano przede wszystkim obiekty kultury (muzea, teatry, kościoły), a także kamienice. Na całym obszarze *Casco Viejo* ustanowiono strefę pieszą (Ryc. 12, 13). Najstarsza część miasta odzyskała splendor, wypełniła się kawiarniami, hotelami, galeriami, sklepami i turystami, a prawe nabrzeża rzeki *Nervión* stały się reprezentacyjnymi „miejskimi fasadami”.

Ryc. 12, 13. Bilbao, stare miasto *Casco Viejo*. Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 12, 13. Bilbao, *Casco Viejo* Old Town. Source: photos by author, 2005

Bilbao powszechnie kojarzone jest z Muzeum *Guggenheima* (1997), jednym z najbardziej rozpoznawalnych na świecie flagowych obiektów architektury, które odegrało ogromną

rolę marketingową w wykreowaniu nowego wizerunku miasta³². Sukces, jakim okazała się decyzja o budowie muzeum jest niezaprzeczalny, jednakże jest ono tylko jednym z elementów całego łańcucha zmian, jakie zaplanowano i konsekwentnie realizuje się w Bilbao, począwszy od terminala lotniczego, metra, przebudowy układu kolei regionalnych (bardzo wiele odcinków „wkładanych” jest pod ziemię, budowane są nowe przystanki integrujące transport miejski i regionalny), przywrócenia linii tramwajowej, po nowe kompleksy urbanistyczne i obiekty architektoniczne.

Ryc. 14. Model cyfrowy Abandoibarra wstawiony w zdjęcie lotnicze obszaru. W górnej części rysunku Pałac Euskalduna, w dolnej części Muzeum Guggenheima. Wzdłuż nabrzeża - *Pargue de Ribera*, w części centralnej - *Pargue de la Campa de los Ingleses*, owalny plac z zielenią - *Plaza de Euskadi*. Wszystkie obiekty, także zaznaczone na rysunku schematycznie (w tym wieżowiec *Iberdrola*) są dzisiaj zrealizowane. Źródło: <http://www.google.pl/search?q=bilbao+abandoibarra&hl=pl&prmd=imvns&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=DVhpUL6il5L44QTm-IFY&ved=0CB4QsAQ&biw=1582&bih=715>

Fig. 14. Digital model of Abandoibarra inserted to aerial photo of the area. Euskalduna Palace on the top and Guggenheima Museum on the bottom of the model area. *Pargue de Ribera* situated along embankment and *Pargue de la Campa de los Ingleses* in the center, oval square with green - *Plaza de Euskadi*. All objects are realized today, also these, which are noted schematically (including *Iberdrola* high-rise building). Source: <http://www.google.pl/search?q=bilbao+abandoibarra&hl=pl&prmd=imvns&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=DVhpUL6il5L44QTm-IFY&ved=0CB4QsAQ&biw=1582&bih=715>

³² Zjawisko to, które przyniosło wymierne korzyści ekonomiczne Bilbao, m.in. w postaci wzrostu cen gruntów i zainteresowania inwestorów utrwaliło się w świecie jako "efekt Guggenheima" i w rezultacie spowodowało dość powszechne utożsamianie rozwoju z wyłączną lokalizacją „sztandarowego” obiektu architektury.

Przedsięwzięciem, które odegrało kluczową rolę w dalszym procesie transformacji miasta jest *Abandoibarra* - teren dawnej stoczni i portu z zapleczem kolejowym dla kontenerów na lewym brzegu rzeki *Nervión*. Obszar ten postanowiono przekształcić w nadwodną wizytówkę Bilbao, lokalizując wysokiej rangi obiekty użyteczności publicznej (Muzeum *Guggenheima*, centrum muzyczno-kongresowe – Pałac *Euskalduna*, Muzeum Morskie, bibliotekę Uniwersytetu *Deusto* i aulę Uniwersytetu Baskijskiego), dla których odpowiednią oprawę stanowią parki i promenady nadrzeczne³³ (ryc. 14). *Abandoibarra* zwróciła miasto ponownie ku rzece; front wodny z dwoma biegunami - muzeum *Guggenheima* i Pałacem *Euskalduna*, między którymi rozpościerają się publiczne przestrzenie parkowe oraz nadwodne bulwary wraz z indywidualnie zaprojektowanymi mostami nadając Bilbao nową tożsamość (Ryc. 15, 16). W ramach lepszej integracji *Abandoibarra* ze śródmieściem (*Ensanche*) przebudowano układ drogowy w otoczeniu Muzeum *Guggenheima*, likwidując bariery komunikacyjne na dolnym tarasie nadrzecznym, urządając jednocześnie bulwar widokowy na górnym poziomie w ul. *Alameda de Mazarredo*.

Ryc. 15. Bilbao, bulwary nad rzeką *Nervión* w obrębie *Abandoibarra* (*Pargue de Ribera*). Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 15. Bilbao, boulevards at Nervión River in Abandoibarra District (*Pargue de Ribera*). Source: photo by author, 2005

Ryc. 16. Bilbao - kładka piesza *Zubizuri* w obrębie *Abandoibarra*, proj. Santiago Calatrava. Źródło: fot. autorki, 2005

Fig. 16. Bilbao - food bridge *Zubizuri* in Abandoibarra District, designed by Santiago Calatrava. Source: photo by author, 2005

³³ Zmianym jest, iż dwie trzecie całego obszaru przeznaczono na publiczne tereny zieleni: *Pargue de Ribera*, (2004), *Pargue de la Campa de los Ingleses* (2011), *Plaza de Euskadi* (2011). Cały proces transformacji trwał 15 lat, 1996 - 2011.

Realizacja budowy spójnego systemu transportu zbiorowego oraz likwidacji barier przestrzennych przyniosła bardzo pozytywne efekty związane z transformacją urbanistyczną innych obszarów miasta. Przykładem jest *Ametzola* – dzielnica przylegająca do *Ensanche* od południa, która do 1994 r. była izolowana nie tylko od centrum, lecz także od innych rejonów miasta (*Rekalde i Basurto*) przez trzy towarowe stacje kolejowe położone na różnych poziomach. Wykorzystano przebudowę systemu kolei regionalnych do sukcesywnego przełożenia pod ziemię infrastruktury kolejowej, a na uwolnionych terenach powstał zespół mieszkaniowy oraz przestrzenie parkowe, które podobnie jak w przypadku *Abandoibarra* zajęły znaczną część całego obszaru (niemal 50% - ryc. 17).

Ryc. 17. Bilbao - Ametzola. Fotografia lotnicza z wklejonym projektem zespołu mieszkaniowego, parku i ulic z rondem w miejsce trzech towarowych stacji kolejowych. Źródło: magazyn Bilbao Ria 2000, Revista de divulgación editada por la sociedad BILBAO Ria 2000, No. 11

Fig. 17. Bilbao - Ametzola. Aerial photo with the inserted design of residential complex, park and streets with rondo instead of three freight railroad stations. Source: Bilbao Ria 2000 magazine, Revista de divulgación editada por la sociedad BILBAO Ria 2000, No. 11

Pokróćce przedstawiono najbardziej spektakularne z przedsięwzięć zrealizowanych w Bilbao, jednakże, nie można ograniczać zmian tam zachodzących do obszaru samego miasta. Wśród 30 gmin wchodzących w skład obszaru metropolitalnego, doktryna – „estuarium rzeki osią rozwoju” wdrażana jest w największym wymiarze w mieście Barakaldo, na terenie dawnych stalowni *Altos Hornos de Vizcaya* w okręgu *Galindo*. Planuje się pełną integrację Barakaldo z metropolią poprzez odzyskanie terenów przemysłowych na cele miejskie i oddanie nabrzeży do użytku publicznego. Zajęte uprzednio przez przemysł i niedostępne dla ogółu mieszkańców nadrzeczne tereny są przekształcane w parki tematyczne, przestrzenie rekreacyjno-sportowe, promenady, zespoły mieszkaniowe. Niezwy-

kle oryginalnie zaprojektowane serce nowego Barakaldo – *Plaza Desierto* to niemal 1,5 ha przestrzeń, gdzie elementy dawnej infrastruktury przemysłowej i portowej zostały wykorzystane jako wyposażenie placu w małą architekturę, wkomponowaną w bogaty program zieleni.

Podejmując próbę oceny działań jakie miały i nadal mają miejsce w prezentowanych miastach hiszpańskich można zaryzykować twierdzenie, iż rekonstrukcja miasta udała się lepiej w Bilbao. Być może wpływ na to miał model zarządzania procesem transformacji: partnerstwo publiczno-prywatne w przypadku Barcelony i partnerstwo publiczno-publiczne w przypadku Bilbao. Barcelonie nie udało się uniknąć pewnej komercjalizacji i segregacji przestrzeni, co zaważyło na braku pełnej integracji nowych struktur z istniejącą tkanką urbanistyczną miasta. Bilbao, będąc zorientowane przede wszystkim na człowieka i jego potrzeby, konsekwentnie zmierzało do podniesienia jakości życia, prezentując przy tym wyjątkową świadomość władzy publicznej odnośnie czynników tworzących przyjazne i atrakcyjne miasto. Być może intuicyjnie dążono do harmonii między przestrzenią a społecznością miejską, czyli do osiągnięcia stanu będącego odbiciem mitu miasta europejskiego.

ZAKOŃCZENIE

Kreacja miejskości jest procesem niezwykle trudnym, a stworzony klimat może okazać się chybionym lub efemerycznym. Często mamy do czynienia z "syndromem nowych przestrzeni", czyli potrzebą zawiązania się nowej tradycji w celu społecznej akceptacji wykreowanych przestrzeni publicznych. Jednakże, bezdyskusyjnym i powszechnie uznanym pryncypium winno być przekonanie, że miasto atrakcyjne do życia, a także atrakcyjne do zwiedzania i inwestowania to miasto o wysokiej jakości środowiska zbudowanego i naturalnego z dużym udziałem terenów zieleni, dobrze rozwiązany i niezawodnie funkcjonującym zbiorowym transportem miejskim, a także oferujące specyficzną, niepowtarzalną atmosferę - *genius loci* pewnych miejsc, którą bardzo trudno wykreować w nowych strukturach miejskich. W świetle tego ostatniego stwierdzenia odnowa - wprawdzie zdegradowanych obszarów, jednakże oferujących niematerialne wartości, jak historia, tradycja, a także czytelne w fizycznej przestrzeni wyznaczniki tożsamości, nabiera szczególnego znaczenia.

RECONSTRUCTION OF CITY. WHAT DOES IT MEAN?

INTRODUCTION

It is possible to consider the notion "Reconstruction of City" in several aspects. However, before, any attempt of it's interpretation will be undertaken, we should think over, what city means for us today and what would we really like to reconstruct?

Spatial structure of modern city does not remind it's historic prototype, and deconcentration of urban processes has led to existance of extreme form, as it is urban-region. Many other phenomenas, there be result of civilization conversion also, they have predetermined, that not only the cities structure, but their cultural bases have been partially blast.

Prof. Mieczysław Kochanowski has defined the European city during the 1st Congress of Polish Urbanism, Gdansk 2003³⁴ in following manner:

(...) City is an organic part of the European culture. It is its result, creator and basis of subsistence. The European city, wonder of this culture, there is a myth also – image of the ideal city. Such city does not exist in a complete form in the real world, although, different elements of that myths exist really in it, which decide about diversity of European cities. Therefore, a myth of the European city is the creature of our imagination, of our thirsts and of our selective historic memory. However, this myth is something more than colorful vision. It is also a system of values recognized by us as being fundamental, it is a pattern which does not allow to be copied but which is revealed to us - consciously or subconsciously – as indeed unattainable purpose, but it is worth to follow it.

Prof. Mieczysław Kochanowski has also ascertained statements: (...) The essence of a myth of the European city is not any kind of spatial structure, architectural form or endowment, it is a harmony between space and urban community. (...)

Thesis, that a harmony between space and urban community plays a key role in an evaluation of the city, as more or less approximated to ideal image, seems to be very convictional. But it stimulates the question immediately, does this harmony exist still? Before the answer will be presented, it is necessary to explore factors, which had influenced on its general presence in past historic periods, and the same on becoming to know more about problem of the European city wonder, independently of its recognition as mythical life.

WONDER OF EUROPEAN CITY, THAT MEANS?

The historic European cities present huge diversity and non-repetition of physiognomic types, however, it is possible to identify certain common features and cultural atmosphere characterizing them, presented below briefly:

- adaptation of geographic conditions and harmonious integration to natural landscape - nature does not create repeatable scenery and each city is set into other environmental system;
- holism of spatial structure - cities presented integrity as entity with defined identity, as well as easy for identification „different integrity”, presented their warehouse elements, independently on proceeding heterogenic spatial lay-out and forms of architecture;
- absorption of effecting of civilization progress and different cultures with maintaining local features - different styles of constructions (often related to conquests) were adopted in unconflictual manner and they have never covered up native character of architecture, independently on latitude;
- city was recognizable place as entity without uniformism (as skyline views and as structural holistic integrity) and also offered sequence of individual places of unique atmosphere, which we define today as *genius loci*.
- Besides, city was a community as organizationally-legal form of life, it provided dwellings, labour, recreation, it gave feeling of safety, it alleviated different requirements, among others of high culture.

³⁴ Congresses of Polish Urbanism have been organized by Polish Society of Town Planners at cooperation of different partners cyclically every three years since 2003. Each congress realizes other guiding motto: Gdansk 2003 - "City - common goods, collective duty", Wrocław 2006 - "Town planning in action. Theory and practice", Poznan 2009 - "New town planning - new quality of life", Lublin 2012 - "Responsible for city" (http://www.tup.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=221&Itemid=403&lang=pl).

Unfortunately, modern cities do not present majorities of features mentioned above, as well as it is difficult to detect a harmony between space and urban community. That more, they wrestle with problems from some tens years, weight and scale of which have caused, that we say about crisis of cities today.

WHAT KIND OF PHENOMENONS HAVE CAUSED CRISIS OF MODERN CITY?

This crisis, that touches modern cities, it is not the first in the history, as there are other reasons and results in view of different actual of civilization conditioning. Retrospectively looking, it belongs to begin from industrial revolution in the second part of nineteenth century and it's influence on the form of a city. Huge overpopulation reigned and lack of infrastructure, that have together caused very unsanitary and bad conditions of lives. Birth of modernism and acceptance in 1933 on International Congress of Modern Architecture CIAM, the manifesto - Charter of Athens had to be panacea on local maladies and problems. A modernist functional city with properly located main functions (apartment, labour, recreation, transport) had to offer sun, green and space. However, maxims of modernism implemented in practice, as well as other principles, which followed certain requirements (e.g. deficit of apartments) they have paradoxically contributed to destruction of cities, generating phenomenons and repercussions, which will be in general outline introduce below:

- segregation of functions and localization of unified compounds constructed in industrialized technology - decline of role of a traditional city as place offering living, labour, miscellaneous services and recreation, because of monofunctional big areas and residential compounds fulfilling the only "bed-room" role.
- development of transport systems for car vehicles - fragmentation of city area and isolation of individual districts, decline of public area as venues and communication between people (streets become multilanes transportation arteries fulfilled with cars), as well as urban life, but in effect decline of urbanity - wonder of the European democracy.

New, negative phenomenas have appeared at the end of the epoch of industrial cities (approximately from seventieth of 20th century), they have not only weakened cities form, but they have stripped their traditional program and locational determinants:

- sub-urban sprawl as reaction for conditions of lives in city deteriorating, mainly because of excessive car traffic and bad technical condition of historic buildings;
- localization of huge shopping malls on edges of cities and decay of historic centers;
- transport problems related to domination of car traffic, including commuters and inhabitants of suburban zones, who travel to the city searching services;
- social problems related to marginalization of some groups of society together with proceeding isolation of enriching society part ("gated community" effect), as well as pathologies and lack of security;
- globalisation and it's results - economic problems, unification and lost of local colour of urban space;
- appropriation of public space by developers, including green resources and open space shrinking;
- shaking of demographic balance - low natural increase, migrations and society aging.

Besides, new information techniques have caused turning-point concerning city life model and manner of work. It has been recognized, that representatives of many professions would be able to realize own tasks using IT technology, without leaving home. It has been assumed, that future and the most suitable model of life would be apartment on periphery, among green, far away from tumult, noise, gases and dust of a city - and work at home. Internet had to substitute personal contacts too, so, urban offer in relation to public space and miscellaneous services, seemed to be useless. It even happened, that in eightieth of 20th century it began forecasting „death” of city, as elaborated by ages organ-

izational forms of lives, with additional argument - demographic situation, accumulated to phenomenon of mass migration on peripheral areas, which together have caused effect of "shrinking cities".

HOWEVER, OTHERWISE, IT HAS BECOME...

As it happened, that there were not digital techniques, which could replace direct inter-personal contacts, but increasing crisis of cities has caused reaction of many assemblies and range of proceeding from the ranks initiatives, among them, births of new ideas. Prestigious European institutions have started initiatives in favor of renaissance of cities, as Council of Europe, the campaign of which from eightieth of 20th century topped publication *The European Urban Charter*³⁵, accepted in 1992 by Congress of Local and Regional Authorities (CLRAE) and affiliated at EU, European Council of Town Planners, which has published two versions of the document *New Charter of Athens: Athens 1998 and Lisbon 2003*³⁶. *New Charter of Athens Lisbon 2003* promoting vision of "connective city"³⁷, this connectivity takes into consideration in three levels: economic, social and environmental, which together consist on spatial connectivity. This last is expressed by townscape and high quality of life. Urban solutions, which will take into consideration liquidation of isolation city's individual parts and continuation of individual character of urban space, facing anonymous homogenic trend, they have to fulfill key role in renaissance of the European city. Among actions, which will follow these objectives, are mentioned: creation of "recognizable" urban environment, growing up from peculiar *genius loci*, so that, it's diversity and exceptional character can be enhanced.

At the beginning of the 21st century *New Urbanism*³⁸ - the movement for a new urban planning, which comes from USA had penetrated to Europe. It influenced the creation on the Congress in Stockholm (2003) the Council for European Urbanism, as well as the adoption of the manifesto - the *Charter of Stockholm*³⁹. Chapter two, focused on cities (Cities and Towns), among others, defines conditions of their identity maintenance. There are mentioned physical separateness of cities, character of shaped historically centers, which should be prevented, be revitalized or reconstructed, necessity of localization of public utility buildings of high meaning and of remarkable architecture in important places of cities structure. The *Charter of Stockholm* concerns city not only as a whole, but also it's parts - districts and urban neighborhoods. Question of identification of inhabitants with their districts is pointed out, as well as recognizing of individual city's fragments. Importance of streets and squares as public space with high pedestrians use is exposed in all above mentioned documents. *Novum* of the *Charter of Stockholm* is paradigm of narrow parcels division within buildings quarters for maintenance of traditional multifunctional urban structure. *Potsdam Kirchsteigfeld* - Potsdam district area situated to the south-east belongs to those realized in Europe projects, which followed *New Urbanism* principles (1992-1997 - Fig. 1, 2, 3). Topping above mentioned movements there was an initiative of the European Union, finalised in 2007 with acceptance by governments of member states

³⁵ http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/URBAN_CHARTER_EN.pdf

³⁶ It has been accepted, that *New Charter of Athens* will be verified every five years, facing dynamically changing reality, however, next version of this document has not appeared after 2003.

³⁷ Polish version of *New Charter of Athens Lisbon 2003* can be found on website: http://www.tup.org.pl/download/Karta_Atenska_2003-1.pdf

³⁸ It is not a coincidence, because American cities suffered the most because of the unimaginable sub-urban sprawl, depopulated centers and congested by cars road arteries with multilevel nodes. *New Urbanism* has developed in USA from eightieth of 20th century, surely being influenced by published in 1961 famous book of American writer and activist Jane Jacobs - *The Death and Life of Great American Cities*. Held since 1993, the annual Congresses Council for *New Urbanism* led to the signing in 1996 during the IV Congress in Charleston - *New Urbanism Charter*; Polish version: <http://www.cnu.org/sites/www.cnu.org/files/polska.pdf>

³⁹ <http://www.ceunet.org/charter-of-stockholm-6-november-2003/>

(also Poland) the document Leipzig Charter on Sustainable European Cities⁴⁰. This Charter declares support for Sustainable Development Strategy for the EU, it recommends to extend integrated approach towards cities development. It is ascertained, that "In the long run, cities cannot fulfil their function as engines of social progress and economic growth as described in the Lisbon Strategy unless we succeed in maintaining the social balance within and among them, ensuring their cultural diversity and establishing high quality in the fields of urban design, architecture and environment". It has been recognized, among others, as particularly important: creation and ensuring high-quality public spaces and focus on critical urban districts particularly, looking for the city as a whole. There is no doubt, that requirement of harmony achievement between spatial and societal level in the European cities has been in Leipzig Charter recognized.

IN POLAND BUT?

There is no secret, that in the past period in Poland of dominance former social-economic system, all trends and changes in thinking, concerning urban design have reached us with big delay; and so - when the world had began to reject the doctrine of modernism (beginning of seventieth of last century) - in Poland it has spread out to fairest (the biggest residential industrial system made complexes were constructed in seventieth of 20th century). Likewise, problems which began plaguing cities of Western Europe appeared in Poland at least thirty years later.

Since 1989, in Poland we are witnesses of dynamic changes concerning space. Unfortunately, majority of them are adverse and lead to growing chaos, as well as to destruction of natural environment and cultural resources.

Free real estate market and domination of private cars as mobility model, have caused in the case of all bigger cities sprawl of urban structures, far away beyond their administrative borders. There have emerged more or less organized structures, however, usually monofunctional „bedrooms" or complexes of economic activities (localized on the border communities syndrome), stripped of social infrastructures, proper services program, fields of recreation and green. They are completely not fitting to surrounding - no-cities and no-villages, stripped of functional relationships with neighborhood. Often, in landscape negatively predominating, single buildings stand on big plots in opened space, enclosed with concrete prefabricated modular fences, and vegetation of foreign species. It happens, that buildings are localized in places, where it should not be allowed, because of conflict with natural environment.

Social expenses of urban-sprawl are huge in view of local authorities duty, concerning public roads and infrastructure construction. There is ineffectual model of urbanization in respect to economy, which generates additional financial load in view of engineering sector. Besides, suburban inhabitants stripped of any services, as well as mostly commuters - go to the city by car as dogma. They generate enhanced traffic (mostly traffic-jams) with all negative consequences, as well as parking space demanding for, which usually is not possible to accommodate in existing city structures.

Within cities, there is appropriation of space by gated settlements and huge shopping malls. The scale of "gated communities" phenomenon in Poland is particularly big, as probably nowhere in Europe.

One of the initiatives, which professional groups have taken in the last decade were actions in favor of creation of new urban doctrine. Among others, urban doctrine was a topic of the 2nd Congress of Polish Urbanism, Wrocław 2007. Congress message, in its part entitled "Urban Doctrine for the New Time" declared: (...) "Modernism in urban planning

⁴⁰http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_miedzynarodowy/polityka_przestrzenna_ue/rozwoj_miast/Documenty/Karta%20Lipska_PL_tlumaczenie%20Komitetu%20Regionow_1.pdf

passed to history. We have not a new doctrine today" (...). As recommendations there were formulated several advices, which new urban doctrine should take into consideration. The 3rd Congress of Polish Urbanism, Poznan 2009 succeeded in acceptance of the Program Declaration with the Charter of Public Space. As particularly urgent and important in the Program Declaration, among others, were recognized:

- Taking of integrated actions in favor of realization of idea: „New Urbanism - new quality of life”, understood as wide and multiaspectual revitalisation of spatial, social and cultural values, to create bases for harmonious, permanent and sustainable development of cities.
- Creation of bases for new spatial policy based on idea *pro publico bono*.
- Cultivation of physical and spiritual heritage values by restoration and revitalisation of remarkable places as bases of identity and specificity of urban space.
- Creation of conditions for prevention and use of urban magic places and their „*genius loci*”.

Support for the Charter of Public Space initiative has been also declared, as the expression of care concerning public space, presenting common goods and particular value, offering testimony of national and local identity and being base of cities harmonious development.

However, creation of spatial policy is a process, where not only professional groups participate. Decisions are taken often from political respects, from time to time influenced by pushes from investors or developers lobby. The role of local community is also not for overestimating. From there, the 4th Congress of Polish Urbanism, Lublin 2012, debated under motto "Responsible for the City"⁴¹.

WHETHER IT CAME OFF IN PRACTICE TO RECONSTRUCT "URBANITY" FOLLOWING THE SPIRIT OF THE EUROPEAN CITY?

Paradoxically, global economy has not only not caused „death of cities” but it has contributed to range of positive changes. Competitiveness enhancing and requirement for rising up spatial attractiveness to attract investors, they have caused high activity of many cities in aspiration for correction of imagery. This phenomenon concerns not only world metropolis but also average cities, as well as small, where population is some tenths of thousands or even only some thousands inhabitants.

Motto of "new centralization" together with paradigm "compact city" have caused fundamental upturn in city's recognizing. Big efforts were undertaken in favor of return of inhabitants to central urban areas and to re-use often degraded and unused post-industrial fields, harbour fields and rail fields (so called "brown fields"). Depending on area development level and maintenance of individual characters of space – individual cities either fight for better position and presenting of newest urban–architectonic trends or they decide to make heroic, of big scale, spatial transformation dash.

Among European cities, which following new spirit, took big effort for restructuring of large areas in favor of urbanity creation, Barcelona and Bilbao are standing out. Barcelona presents the example of actions "from acupuncture to structural transforming". Since 1982 the project "Squares of Barcelona" has been implemented⁴² following motto "construction in already shaped city", which was related to creation of new public space, as

⁴¹ Congress has ended with acceptance of Lubelska Resolution, which has been addressed to public authorities of all levels and which includes head count about range of actions on repair of city purpose, including implementation of regulative, legal and institutional mechanism, essential for correct planning and effective management of their development. Resolution includes also list of expectations in accordance with different stakeholders, who act in the city, expressing their sensitivity in favour of public interest - <http://www.tup.org.pl/download/Kongres/Lublin/RezolucjaLubelskaIVKUP21IX2012.pdf>

⁴² Together, projects for more than 300 places were prepared.

well as to enhance local culture of neighbourhoods. It concerned equal, central as peripheral urban areas. These punctual actions ("the acupuncture of the city") were understood as operations, which transmitted the meaning of places, as network of interventions, which have caused, that districts stripped of spatial integrity have gained connectivity⁴³. The revitalisation of the old town (*Ciutat Vella*), which began in 1987, it has been integrated, embracing several sectors of urban life process. The renewal of public space has been one of key objectives, also by elimination or restriction of car traffic in favour of pedestrians. The increase of attractiveness of the old town public space (independently of buildings renewal) has made quality of life growth and has held on center leaving trend, which also stopped partially sub-urban sprawl⁴⁴. The pedestrian zone has been established on majority of the old town area (Fig. 4, 5), and public space system has been enriched, as well as with restored and new squares, also with rich green resources⁴⁵. The increase of public space rank has caused boom of restructuring of the old city stock. Prestigious investments emerged, creating *Ciutat Vella* as center of culture, and this way retrieving historic tradition of urban center. They belong to most important: Centre of Contemporary Culture CCCB (*Centre de Cultura Contemporània de Barcelona*, 1993) and Museum of Contemporary Art MACBA (*Museu d'Art Contemporani de Barcelona*, 1995) and extended in 1990 *Palau de la Música Catalana* (Fig. 6, 7). New investments influenced surroundings and developer's market - restored covered market *Santa Caterina* (2004 - fig. 8) has caused renewal of neighboring residential buildings. New restaurants, cafés, bars, clubs, galleries, boutiques, which arrived, that is an answer for rich cultural offer and space, offering unique *genius loci*.

Realization of the idea "city's front towards sea", together with paradigm, to search areas for "new centralization" (*Areas de Nova Centralitat*) has brought structural changes in great scale. Since 1992, when Barcelona won competition to host summer olympic games, industrial degraded district *Poble Nou* (called as "Manchester of Catalonia") has been taken under ongoing renewal process. Olympic village was localized at south-west corner of *Poble Nou* district, eight kilometers of coast has been restored and they have emerged: six beaches, seaside promenade, bars and restaurants, as concomitant green fields. These projects have completely changed Barcelona's coast perception and they have given start for realisation of the concept of the city front towards sea inverting. Besides, *Poble Nou* first time has begun to be perceived as the place, where there is possible to live, to make business and to recreate.

Olympic games have been start of new era for *Poble Nou*, „prelude” for changes, which are still continued. Several integrated projects were prepared, with basic assumption to respect the urban plan, designed by Ildefonso Cerdà in 19th century, which was never for this area realized. Three kilometers long, afforested boulevard *Diagonal Mar*⁴⁶ has been emerged, as main urban axis, with its poles: existing *Plaça de les Glòries*, where near by the office building *Torre Agbar* (2004) - skyscraper of individual architectural shape has been localized, *Forum 2004* - place of event as World Forum of Culture, which happened in summer 2004⁴⁷. This last area has been earlier regarded as "dirty" city's periphery with

⁴³ In the process of urban regeneration big role has played architect Oriol Bohigas, who was responsible for urban development of Barcelona as consultant and planner of different sectors in 1980-1992. He has been convicting, that besides „hard” economy, also other factors („soft”), as cultural atmosphere quality of city area expressing, they play important role in development (Reinhart Wustlich, *Die Stadt – baut sich nicht von selbst. 1980. 1992. 2004. Eine Skizze über die Entwicklung Barcelonas*, Das Bauzentrum Baukultur, 1/2005, p. 11).

⁴⁴ In the period of 1975 – 1995 Barcelona lost 250 thousands inhabitants in favour of urbanised metropolitan area.

⁴⁵ Within western part of *El Raval* (western part of *Ciutat Vella*) five building quarters have been dismantled in favour of new palms planted *Rambla del Raval*.

⁴⁶ *Diagonal Mar* Boulevard is a fragment of *Avinguda Diagonal* - main urban axis of 19th century Barcelona and simultaneously longest axis cutting across the whole city.

⁴⁷ World Forum of Culture is new global festival organized with UNESCO support, which aims promotion and dialog between cultures of all over the world. Barcelona again has taken advantage of great event for realization of planning and architectonic visions.

sewage treatment plant, power station and waste incineration plant, having also in vicinity low standard social housing estate from sixtieth of 20th century (*La Mina*), residing by marginalized social groups about high index of unemployment and criminality. The challenge of the whole transformation of this area has been taken according to sustainable development idea, and the assumption, that the public space of *Forum 2004* would be determined as the strategic element. However, in spite of realization of objects designed by world famous architects (Herzog & de Meuron, Josep Luis Mateo), this public mega-space remains empty. Also, situated in neighborhood housing estate *Parc Diagonal Mar* (2002), there be "island" of solitair buildings in green⁴⁸, it is not the example of vitality. In spite of, carefully in respect to landscape designed, publicly available park, it is not visited intensively (Fig. 9, 10).

However, the most ambitious venture for *Poble Nou*, which is implemented currently and expected for realization in the period of 15-20 years, it is *22 @Barcelona Project*⁴⁹, where former industrial district is promoted as "space for knowledge"⁵⁰. According to assumptions, this project is reinterpretation of old industrial district function and re-centralization of the city, in respect to sustainable development, good infrastructure and high quality of life. It realizes a new model of compact, intensively developed area of mixed functions, where productive activity and business coexist with housing, scientific research, education, culture and different forms of services, at cooperation between productive, investigative and educational sector in range of innovative technologies. The objective is to create new economic heart of Barcelona, engine of city development (fig. 11).

Unfortunately, the investments around *Diagonal Mar* realized until now, do not show that objectives for *Poble Nou* were achieved. Particulary criticized are dead public spaces, gating of parcels and creation of "gated communities" atmosphere, negative results of gentrification and social exclusion, as well as over-investing in offer of business surface, which cannot be rented.

Barcelona, in spite of a crisis in last quarter of 20th century, presented always it's recognizable brand, as magic and mysterious city, known even from works of legendary Antonio Gaudi. The completely different position had basque Bilbao, perceived still twenty years ago as one of the most ugly Spanish cities, which proceeds in the last decade genuine metamorphosis and can be regarded as flourishing city. The driving forces of the changes come from economic, social and environmental crisis, which have caused decay of traditional industry, unimplyment more than 30% and heavy contaminated environment (particulary *Nervi6n* river and air). In 1983, a flood has deepened the crisis, that many shipyards and steel plants along the river were ruined, as well as part of the old town - *Casco Viejo*.

This dramatic sytuation has become an engine of strategic decisions regarding total re-orientations in economic and spatial areas. As a result of an accordance between public auhtority of all levels, it was agreed to abort keeping of unprofitable heavy industry and to restructure economy towards progressive services. As industrial Bilbao has been a city unattractive for life and therefore it was agreed, that it's new *entourage* will be orientated to requirements and aspirations of inhabitants. It was recognized, that high quality of urban space is able to bring out social enthusiasm and will allow to escape local pessimism, with lack of prospects related. Therefore, all ventures prepared according to the

⁴⁸ This investment has to express highest standard of residing conditions; former industrial *Poble Nou* offers apartments in park with view towards sea.

⁴⁹ Sign @ expresses the most innovative forms of activities based on informatic and telecommunication techniques. *Poble Nou* has been assigned in plan of metropolitan area of Barcelona from 1976 with symbol 22a and was meant on industry; after change of plan in 2000 this symbol has been substituted by 22 @.

⁵⁰ As result of public debate from ninetieth of last century, as well as study elaboration "The Digital City" (have to exert how different forms of activities based on advanced technologies effect transformation of urban areas) it has been decided to hold up historic tradition, adapting old productive sector for new technological conditions.

strategy of development (decided near the end of eightieth of 20th century)⁵¹, they have been constantly orientated on creation of friendly environment of residing, attractive public space including a lot of green fields and areas for recreation, construction objects of public utility about highest architecture quality, liquidation of barriers and integration of isolated till now spatial structure elements (existing urban space fragmentation because of numerous railroad lines with freight stations and highways), and creation of cohesive collective transport system.

According to a guiding motto of structural spatial changes "the axis of development it is river estuary", the harbour was moved to river *Nervi3n* mouth and Atlantic Ocean area. Liberated post-harbour fields and not functioning shipyards, as well as steel plants have begun to be transformed into representative water fronts with boulevards and park recreation areas. There was second principle, which was followed - to invest only on earlier developed areas and not to annex open space. Bilbao is an example of consequent realization of "new centralisation" idea with high sensitivity in terms of ecological aspects.

Still in eightieth of 20th century, after the flood it got down to medieval old town renewal. On the whole area of *Casco Viejo* was established the pedestrian zone (Fig. 12, 13). The oldest part of the city recovered splendor and has been filled up with caf3s, hotels, galleries, stores and tourists, as well as the right banks of *Nervi3n* river became to be representative "urban façades".

Bilbao, generally is the most recognized by *Guggenheim* Museum (1997), one of the most recognizable architectural flag objects in the world, which has played huge marketing role in creation of new imagery of the city. The success, that the decision to construct the museum is undeniable, however, it is only one element of the whole chain of changes, that were planned and are consequently realized in Bilbao, from aerial terminal starting, as well as subway construction, rebuilding of regional railroad system (a lot of sections are put under ground, new stops are constructed to integrate urban and regional transport), come-back of tram lines, on new urban complexes and architectural objects having finished.

The project, which has played key role in farthest process of transformation of the city is *Abandoibarra* - the old shipyard and harbour field with the railroad hinterland for containers on the left riverside bank. This area has been decided to transform into waterfront showcase of Bilbao, situating public utility objects of high rank (*Guggenheim* Museum, musically-congressional center - *Euskalduna* Palace, Maritime Museum, *Deusto* University Library and Basque University Auditorium), for which parks and river promenades present proper scenery⁵² (fig. 14). *Abandoibarra* has turned the city to the river again; waterfront and it's two poles - *Guggenheim* Museum and *Euskalduna* Palace, as well as public parks and boulevards together with individually designed bridges have given new identity to Bilbao (Fig. 15, 16). To integrate *Abandoibarra* with innercity (*Ensanche*) better, the road arrangement of *Guggenheim* Museum surrounding has been rebuilt, in the same liquidating urban barriers on bottom river terrace and developing viewing boulevard on upper level at *Alameda de Mazarredo* street.

Realization of cohesive collective transport system construction and spatial barriers liquidation has brought very positive changes concerning urban regeneration of other city's areas. *Ametzola* - the district adjacent to *Ensanche* from the south, until 1994 has been

⁵¹ Strategy of Bilbao Metropolitan Area Development determined four fundamental fields of actions: external accessibility and internal mobility of metropolises improvement; natural environment and build up stock regeneration; investing to human resources and technological transformation; directing on development of culture (Angel Nieva, *The Transformation of Bilbao*, Topos, European Landscape Magazin, Callwey M3nchen, March 38 2002, s. 60 i Ibon Areso, *Bilbao and Century Change – Metamorphosis of the Industrial Metropolis* [niepubl.]).

⁵² There is characteristic, that two third of the whole area was assigned for green public fields: *Pargue de Ribera*, (2004), *Pargue de la Campa de los Ingleses* (2011), *Plaza de Euskadi* (2011). The whole process of transformation was continuing 15 years, 1996 - 2011.

isolated not only from city center, but also from other urban areas (*Rekalde* and *Basurto*) by three freight railroad stations, localized on different levels. Railroad infrastructure was successive put under ground level and the residential estate and the park emerged on liberated area, where similar to *Abandoibarra* green fields have occupied considerable part of the whole area (nearly 50% - fig. 17).

Undertaking the attempt to evaluate actions, that have taken and still take place in presented Spanish cities, it is possible to risk affirmation, that reconstruction of city has been managed better in Bilbao. Perhaps, it has been influenced by model of management of process of transformation: private-public partnership in Barcelona case and public-public partnership in the case of Bilbao.

It has not been managed to escape certain commercialization and space segregation by Barcelona, that has been decisive on lack of full integration of new and existing urban structures of the city. Bilbao, being orientated first of all on human being and his requirements, consequently followed to encrease quality of life, the same presenting exceptional consciousness of public authority concerning factors, decisive in creation of friendly and attractive city. Perhaps, intuitively they strived for harmony between space and urban society, so to achieve level of reflection European city myth.

COMPLETION

Creation of urbanity is an unusually difficult process, and atmosphere, which has been made can turn out to be missed or ephemeral. We deal often with "new area syndrome", so requirement of social acceptance for new tradition of created public space must be faced. However, undebated and be generally regarded principle should be conviction, that attractive for living city, as well as city attractive for visiting and investing, it means city of high quality built up stock and natural environment, with high green indicator, well developed and dependably collective city transport functioning, also city offering unique, unrepeatable atmosphere - *genius loci* of certain places, the creation of which in new urban structures is very hard. Considering this last affirmation, restoration and revitalisation - however of degraded areas, but offering immaterial values, as history, tradition, as well as readable in physical space determinants of identities, become more and more important and attention should be paid to them.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Areso I., *Bilbao and Century Change – Metamorphosis of the Industrial Metropolis* [niepubl.]
- [2] Azua J., Bilbao, Bilbao Ria 2000 and the Guggenheim Effect, *ISoCaRP Review; Making Spaces for the Creative Economy*, Madrid, 2005, s. 36.
- [3] Barceló M., Barcelona, *22@Barcelona: A new District for the Creative Economy*, *ISoCaRP Review; Making Spaces for the Creative Economy*, Madrid, 2005.
- [4] Bodenschatz H., *Urban Renaissance – Die Wiederkehr des Öffentlichen Raumes in Cool Britannia, Die Wiederentdeckung des Öffentlichen Raumes in der Europäischen Stadt*, Sonderpublikation im Auftrag der GGM, Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft München, 2006, s. 9-23.
- [5] Clos O., *Poblenou Urban Renewal: 22@bcn - a district of activities*, <http://www.@bcn-Home-Urbanisme-Ajuntament de barcelona>
- [6] <http://geographyfieldwork.com/DiagonalMarInternationalForum2004Problems.htm>
- [7] http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/URBAN_CHARTER_EN.pdf
- [8] <http://www.ceunet.org/charter-of-stockholm-6-november-2003/>
- [9] <http://www.cnu.org/sites/www.cnu.org/files/polska.pdf>

- [10] http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_miedzynarodowy/polityka_przestrzenna_ue/rozwoj_miast/Documents/Karta%20Lipska_PL_tlumaczenie%20Komitetu%20Regionow_1.pdf
- [11] http://www.tup.org.pl/download/Karta_Atenska_2003-1.pdf
- [12] <http://www.tup.org.pl/download/Kongres/Lublin/RezolucjaLubelskaVKUP21IX2012.pdf>
- [13] http://www.tup.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=221&Itemid=403&lang=pl
- [14] IRPUD/VPL - Brunsing J., Unbehaun W., Wixforth J., *Potsdam-Kirchsteigfeld. Urban extension and public transport in east Germany*, <http://www.eltis.org/studies/potsdam.pdf>
- [15] Kaspar C., *Bericht über Aufenthalt im Stadtplanungsamt Barcelona vom 07.02. – 04.03.2005*, Monachium, 2005 [niepubl.].
- [16] Nel.lo O., *Urban Dynamics, Public Policies and Governance in the Metropolitan Region of Barcelona*, <http://www.scupad.org>
- [17] Nieva A., The Transformation of Bilbao, *Topos, European Landscape Magazin*, Callwey, 2002, March 38, München, s. 60.
- [18] Wustlich R., Die Stadt – baut sich nicht von selbst. 1980. 1992. 2004. Eine Skizze über die Entwicklung Barcelonas, *Das Bauzentrum Baukultur*, 1/2005, s. 11.

O AUTORZE

Architekt i urbanistka; łączy pracę nauczyciela akademickiego z twórczą pracą zawodową. Autorka kilkudziesięciu dokumentów planistycznych, w tym miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz wielu opracowań studialnych, kilkudziesięciu publikacji krajowych i szeregu zagranicznych. Aktywnie działa w stowarzyszeniach zawodowych i innych gremiach na rzecz ładu przestrzennego, m.in. jako członek Międzynarodowego Stowarzyszenia Planistów Miejskich i Regionalnych ISOCARP, Towarzystwa Urbanistów Polskich, komisji urbanistyczno-architektonicznych na poziomie gmin i województwa, Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków.

AUTHOR'S NOTE

Architect and urban planner; she connects work of academic teacher with creative professional work. Author of some tens planning documents, amongs them leagal site plans and plenty of study works, some tens national publications and foreign range. She acts in professional associations actively and in other assembly in favour of spatial order, amog others, as member of International Society of City and Regional Planners ISOCARP, Polish Society of Town Planners, Urban-Architectural Comissions of local and regional level, Regional Council of Cultural Heritage Protection.